

Семенів Наталія. Дослідження психологічних аспектів національного характеру українського народу в працях О.Кульчицького

У статті розглянуто роль етнопсихологічних досліджень О.Кульчицького, які він виконав в площині вивчення українського національного характеру. Встановлено, що об'єктом дослідження О.Кульчицького стали чинники формування українського національного характеру, зокрема антропологічний та історичний. Також встановлено значущість доробку О.Кульчицького щодо дослідження української релігійності як риси українського народу. Визначено особливе значення висновків О.Кульчицького щодо «комплексу меншовартості», який чинить негативний вплив на розвиток українського суспільства. Автором зроблено висновок, що сучасне суспільство потребує додаткових досліджень наукової спадщини О.Кульчицького, його праць в галузі етнопсихології.

О. Кульчицький був одним з провідних науковців, що здійснювали вивчення чинників, що формували український національний характер. Насамперед, слід зазначити, що увага О.Кульчицького була зосереджена на антропологічному чиннику впливу на національну психіку українського народу. Аналіз цього чинника О.Кульчицький базував головним чином на розподілі населення України на дві головні раси - динарську та остійську. О.Кульчицький не заперечував наявності домішок інших рас (нордійської та і середземноморської), але заперечував їх вплив на національний характер.

Співвідношення динарської та остійської рас він виявляв так: 44% - динарська раса; 22% - остійська (східна) раса; решта - змішані [1]. О.Кульчицький провів паралель між зовнішніми описовими особливостями представників

окремих рас та їх характером. Так «м'яка заокругленість остійського тіла» відповідає внутрішній постанові «супроти світу». «Така душа не знає відстаней і стоїть перед вибором - чи замкнутися в собі, чи перемогти відчуження» [1, с. 148]. Остійський сенс життя виявляється в послідовних проявах опікування, турботи про інших - своєрідного материнства. Будь-яка спільнота для остійця є тим менше зрозумілою, чим ширший її обсяг.

Подібний підхід до бачення світу пов'язаний з своєрідною ієрархією життєвих вартостей. Це виявляється в глибокій пошані до речей. О.Кульчицький вказує на витончений смак у дрібницях, що, на його думку, позначається у любові до вишивки. В глибинах остійської душі і визріває потреба в усуненні земних недоладностей та у зверненні до надприродного.

Символом динарської раси О.Кульчицький бачив зигзаг, ламану лінію. «Кістяві простолінійні обриси тіла, рвучкі рухи, ладні завершитися ударом стиснутого кулака або приятельським поплескуванням по плечах іншого, добре узгоджуються з символікою ламаної лінії» [1, с. 148]. Це загальне враження постаті підтверджується особливостями міміки. Динарське обличчя характеризується драматичною маскою. Ці особливості впливають, на думку О.Кульчицького, з інтенсивного розвитку чуттєво-афективного життя. Практично ідеал наповнення життя переживаннями виявляється різноманітно: від сп'яніння, (парубочої бійки до сентиментального розчулення піснею чи туги над нездійсненим. Вибір життєвих вартостей динарця якісно відрізняється від орієнтації остійської людини, схильної до ідилічно-елегійних настроїв.

Своє вивчення історичного чинника формування українського національного характеру О.Кульчицький пов'язував з геополітичним положенням України між Сходом Європи та Заходом Азії, на шляху з скандинавсько-балтійської півночі до чорноморсько-середземноморського півдня. «Геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів психологічно впливало впродовж століть на життєву ситуацію української людини, яку сучасна екзистенціальна філософія назвала «межо-

вою» [1, с.153].

Історична доля країни, що раз у раз спустошувалась загарбницькими походами, погіршувала психічний стан людини постійним відчуттям небезпеки, переживаннями за особисте та родинне життя свого народу. Подібна ситуація не могла не породити, на думку О.Кульчицького створення лицарсько-козацького ідеалу, підпорядкованого ідеалам честі, волі і віри. На його думку, тут простежується аналогія з Іспанією, що перебуваючи у боротьбі з маврами породила постать Дон-Кіхота. Проте життєвий стиль козаччини не мав, за переконанням О.Кульчицького єдиної психічної реакції. Ця історична епоха творила не лише екзистенційну психіку українських героїв, але й тих мешканців, що рятувались від ворожих набігів в лісах і болотах. Життя на засадах уникання небезпек було спрямоване на перечекування негод історичної доби.

Крім того, О.Кульчицький вказував на вплив репресивних методів загарбників, незалежно від часового періоду, що намагались винищити представників героїчної верстви та порушували баланс в сторону покірних.

Історична дійсність впливала на українську психіку і через історичне самоусвідомлення завдяки поширенню козацьких пісень, дум та іншої усної творчості героїчного спрямування. Домінуюча роль історичних поразок спричиняла до певної долі фаталізму в національній психіці.

Величезна перевага селянської верстви у деякі періоди української історії значною мірою вплинула на українську психіку. Вона наклала на українських характер відбиток близькості до землі та органічності. Обмежений вплив взаємин у межах селянської верстви, відсутність розподілу праці й диференціація керівництва сприяли утворенню однорідної структури. Селянський побут, як ніякий інший, робить людину залежною від землі. «Стосунки у межах селянської верстви зводяться до нечастих взаємодій, пов'язаних із організаційними формами невеликих територіальних поселень, сіл чи помешкань» [1, с.155]. Суспільне життя селянської верстви не залишає місця для планування і співдії у громадських масштабах, виявлення почуття глибокої солідарності.

Селянський побут активно сприяв збереженню малих родинних і родових груп. До цього ж спонукували історичні обставини, що заганяли суспільне життя в родинне коло чи гурт приятелів. Саме вони привели до великого впливу інтимних груп на українську психіку. Подібне явище має негативну та позитивну наслідковість. Позитивна сторона полягає в розвитку здатності до товариськості, споглядальної настроєвості та розуміння чужого психологічного життя. Негативна обставина полягає в певній «гуртковості» та ставлення до ідей та конкретних людей з особистої прихильності. Також до подібних негативних наслідків слід зарахувати недостатню зацікавленість широким громадським життям.

Ще одним з моментів, який накладає свій відбиток на український характер став так званий «комплекс меншовартості», що на думку О.Кульчицького сформувався внаслідок історичного процесу, а саме в результаті майже постійного поневолення українського народу.

Під комплексом меншовартості, О.Кульчицький розумів «відсунуту в підсвідоме групу почуттів, пізнань та прямувань, пов'язану із власною недостатністю супроти життєвих завдань або через брак власних сил, або через надто значні труднощі у виконанні даних завдань» [1, с. 158]. В умовах поневолення український народ був позбавлений права мати власну мову, йому було накинене тавро «малороса». Все це підкреслювало його меншовартість та стимулювало розвиток цього комплексу.

Особливого забарвлення, за твердженням О.Кульчицького набув «комплекс меншовартості» внаслідок розходження між самооцінкою власного внутрішнього світу і внутрішнього життя та менш оціненому ним «зовнішньому світові». Таким чином комплекс «меншовартості» перетворюється в комплекс «кривди».

Наукового підходу до розгляду релігійності українського народу О. Кульчицький притримувався в праці «Проблематика взаємин етнопсихології і диференціальної психології релігії» [2]. При вивченні впливу релігії на український характер, він поділяв цей вплив на колективну свідомість та на

психіку окремої людини. Відносно колективної свідомості О.Кульчицький визначає два випадки формування релігійної свідомості. У першому випадку колективна релігійна свідомість зливається з почуттям національного «ми». В іншому і свідомість релігійного «ми» може протиставлятися національній ідеї, проте гармонійно включатись у колективну свідомість, збільшуючи її динаміку. Проте крім цих двох випадків, О.Кульчицький виокремлює ще один випадок, коли релігійний чинник може співдіяти з національним і потужно зміцнювати його динаміку. При цьому етнопсихіка отримує новий, особливий характер. В цьому випадку йдеться про «месіанізм» національної психіки, який найчастіше має релігійне забарвлення.

Роблячи огляд української релігійності, О.Кульчицький вказує на вияви такої свідомості національного «післанництва» в «Мойсеї» І.Франка, а в релігійному аспекті - діяльність митрополита А.Шептицького.

Аналізуючи релігійний феномен, О.Кульчицький вважав найважливішими дві його ознаки: підкреслено емоційний характер та зв'язок з інтуїцією. В цьому зв'язку він наголошує, що саме в українців, з їх яскравою емоційністю та інтуїтивним підґрунтям, релігійність набула виражених форм. «Релігійне явище находило б в українській етнопсихе сприятливе підґрунтя, при чому мабуть слабкість функцій інтелектуального пізнання і контролюючого сенсуального сприймання, що обидві скеровані більше в напрямку ясного усвідомлення, як несвідомого релігійного життя, - могли впливати на деякі пересунення і перетворення компонентів релігійного феномену, які більше передчасні до контролю ясної свідомості» [2, с.75].

На певній відстані від дослідження рис українського характеру стоїть дослідження світовідчування українця О.Кульчицьким [3]. Він ввів поняття «світосприймальної постанови». Під даним терміном О.Кульчицький розумів комплекс психологічних чинників, які вирішують як людина сприймає світ та яким він відображається у її свідомості.

Світогляд таким чином - це цілість поглядів на світ, цілість пізнань і оцінок світу. О.Кульчицький вводить по-

няття напрямку дій психологічних чинників та відзначає однонаправленість їх дії -конвергенцію і розбіжність дії - дивергенцію. Під впливом конвергуючих чинників, на його думку, засновується цілісність психічної структури. Звівши особливості українського психічного життя, О.Кульчицький, подібно до інших дослідників, прийшов до визначення емоційно-почуттєвого характеру української психіки. «Першість і сила емоційно-почуттєвого життя вказує на зменшення ролі чинника раціонально-вольового в порівнянні з почуттєвим і одночасно пересунення цілості психічної структури в напрямку несвідомого психічного життя, що тісно пов'язане з почуттєвим» [5, с.57].

З першості почуттєвої постанови українського характеру, на думку О.Кульчицького впливає пересунення на другі ролі «предметових» світосприймальних настанов. Менше значення цих настанов приводить до послаблення активності. Тому предметні настанови набувають «контемплятивного», споглядального характеру. Такі ознаки О.Кульчицький, під впливом Ясперса, поділяв на раціональні, естетичні та інтуїтивні настанови.

Зміст раціональної настанови - встановлення різнорідних зв'язків між змістом та іншими поняттями, що фіксуються у світогляді. Першість почуттєвості в українському характері не дає раціональній настанові можливості розвитку. Для естетичної настанови потрібно, щоб об'єкт світовідчування визволився від зв'язку з дійсністю та життєвою практикою. Подібно до раціональної настанови, О.Кульчицький визначає невеликий розвиток естетичної настанови в психіці українця. Інакше стоять справи з інтуїтивною настановою. Предметом її дії стає «змістовий світ і світ душі». О.Кульчицький стверджував зв'язок цієї інтуїтивної настанови з емоційністю психіки українця.

Висновок. Проблематика етнопсихологічних особливостей українського народу продовжує залишатись актуальною в сучасних умовах розвитку українського суспільства. Спадщина О. Кульчицькою в галузі етнопсихології заслуговує на детальне вивчення та адаптацію в практичні дослідження сучасної етнопсихології та психо-

ЛОГІЇ МІЖЕТНІЧНИХ ВЗАЄМИН.

Список джерел:

1. Кульчицький О. Основи філософії і філософічних наук / Олександр Кульчицький. – Мюнхен-Львів: Видавництво УВУ, 1995. – 164 с.
2. Кульчицький О. Проблематика взаємин в етнопсихології і диференціальної психології релігії / Олександр Кульчицький // Релігія в житті українського народу: збірник матеріалів наукової конференції у Рокка ді Папа / Під ред. В.Яніва. – Мюнхен-Рим-Париж. – 1966. – С. 65–75.
3. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / Олександр Кульчицький // Енциклопедія українознавства. – Мюнхен-Нью-Йорк. 1949. – Т. I., Кн.2. – С. 708–718.
4. Кульчицький О. Світовідчуження українця / Олександр Кульчицький // Українська душа . – К.: Фенікс. – 1992. С.48–65.
5. Кульчицький О. Український персоналізм (філософсько-етнопсихологічна синтеза / Олександр Кульчицький. – Мюнхен-Париж: Видавництво УВУ, 1985. – 192 с.

@ Семенів Наталія. Стаття надійшла 11 лютого 2018 р.